

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

3. Humanismus a renesance

Dobové pozadí

Renesance je epocha ve vývoji společenského, politického a kulturního života v Evropě. Zaujímá období 14. - 16. století, první příznaky lze vysledovat v Itálii již na konci 13. století. Právě v Itálii se renesanční kultura zrodila. Renesance se ostře a důrazně staví proti středověku obecně, proti svázanosti člověka středověkými ideologiemi a církevními dogmaty. Jednalo se tedy o obrácení zájmu od Boha k člověku samému.

Renesance vznikla na přelomu 13. a 14. století v bohatých městech severní Itálie (Florence, Benátky). Města byla bohatá díky vzkvétajícímu obchodu. Právě bohaté měšťanstvo se stalo mecenášem umělců. Renesance je podmíněna i mnohými přírodními a astronomickými objevy (Mikuláš Koperník, Galileo Galilei, Giordano Bruno). Heliocentrismus (= Slunce je středem naší soustavy) a názory o nekonečnosti vesmíru zákonitě otřásl autoritou církve, která dosud prosazovala názor geocentrický (= středem je Země). Sebevědomí člověka posílila i důvěra ve vědecké zkoumání a v lidský rozum. Začal totiž zjišťovat, že mnohé skutečnosti, dosud hlášené církví, nejsou tak neochvěvné. Dokládají to např. slavné zámořské plavby a geografické objevy (objevení Ameriky 1492). Díky knihtisku, který objevil německý vynálezce Johann Gutenberg (1448), bylo možno šířit poznatky neskonale rychleji a pružněji (prvním knihám tištěným do roku 1500 říkáme inkunabule).

V renesanci se objevují i nepřehlédnutelné snahy o reformaci církve. Tato hnutí vyprovokovala proces nápravy římské církve a ve svém důsledku vedla k omezení její moci (např. německá reformace v čele s Martinem Lutherem). Omezení církevní autority však neznamená, že by se člověk vzdával své víry v Boha.

Pro renesanční a italskou kulturu zvlášť je charakteristická inspirace antickou kulturou. Samotný pojem renesance znamená z italštiny znovuzrození či obrození antického umění.

Vzájemný vztah mezi renesancí a humanismem

Renesance je etapa ve vývoji evropské společnosti, jedná se o období historické, o celý dobový umělecký a životní styl. Humanismus je soustava názorů či ještě lépe životní program, jenž představoval základní proud v období renesance, ale nelze ho omezovat jen na 14. - 16. století. Některé rysy humanismu (v němž je za střed světa pokládána osobnost člověka) registrujeme již ve starověku. Teprve v renesanci se humanismus jako životní program projevil naplno a v celé své síle. V centru pozornosti musí být člověk a jeho schopnosti, ne Bůh a lidská pokora. Slovo humanismus pochází z latinského *humanus* = lidský.

Umění renesance

Rafael Santi – architekt (*chrám sv. Petra v Římě*), malíř (*Madona sixtinská*), **Michelangelo** [mikelandželo] **Buonarroti** – génius výtvarného projevu, architekt (*kupole chrámu sv. Petra*), malíř (*fresky v Sixtinské kapli* ve Vatikánu), sochař (*David, Mojžíš, Pieta*), **Sandro Botticelli** [botičeli] – malíř (*Zrození Venuše*), **Leonardo da Vinci** [da vinči] – všestranný génius, teoretik, vynálezce a umělec (proslulé obrazy *Dáma s hranostajem*, *Mona Lisa* či *Poslední večeře*), **Hieronimus Bosch** [boš] – malíř (*Zahrada pozemských rozkoší*). Poznámka: Výtvarné umění pracuje s pojmy pieta a modona pro zachycení Panny Marie a) s malým Ježíškem (= madona), b) s umírajícím Kristem v náručí (= pieta).

Renesanční literatura

Itálie

Dante Alighieri [aligjéri]

jako stoupenec protipapežských sil strávil téměř 20 let ve vyhnanství mimo svou rodnou Florencii. Je autorem duchovního eposu

Božská komedie

Děj této rozsáhlé básnické skladby začíná v temném lese (což je alegorie světa), v němž básník zabloudil a kde je ohrožován třemi šelmami, panterem (= smyslnost), lvem (= pýcha) a vlčicí (= lakota). Zemřelá milenkyně Beatrice [beatrice] mu posílá průvodce, básníka Vergilia, s nímž potom básník prochází peklem,

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

očistcem a na prahu ráje se básníka ujímá Beatrice, protože Vergilius jako pohan nesmí vstoupit do rajských končin. Celá pouť básníka vrcholí závěrečnou oslavou Beatrice a božské autority. Božská komedie je alegorií poutě člověka i celého lidstva ke spáse a k Bohu.

Francesco Petrarca [frančesko petrarka]

byl stejně jako Dante vypovězen z politických důvodů z rodné Florencie. Inspirací jeho milostné poezie byla šlechtice Laura.

Zpěvník (u nás také známý jako *Sonety Lauře*)

Většina jeho básní je psána formou sonetu. (*Sonet* neboli *znělka* je báseň složená ze 14 veršů rozdělených do 4 strof, první dvě jsou čtyřveršové, druhé dvě tříveršové.) Až na výjimky se jedná o milostnou lyriku, básně jsou výrazem nenaplněné lásky k Lauře.

Giovanni Boccaccio [džovany bokačo]

už od mládí psal zábavné příběhy s milostnou tematikou. Jeho dílo je proniknuto energickou touhou po životě a všech rozkoších a radostech, které může tento svět člověku poskytnout. Napsal cyklus sta novel *Dekameron*

Název knihy vznikl volnou kombinací řeckých slov *deka* = deset a *hemera* = den. Jednotlivé příběhy si vyprávějí v 10 dnech 3 šlechtici a 7 urozených dam, kteří utíkají před morem a uchýlí se na venkově. Novely, jimiž si vypravěči krátí dlouhé chvíle, mají rozmanité náměty (o láskách s nešťastnými konci, o šťastně zamilovaných párech, o taškařicích, jimiž obelhaly ženy své manžely nebo o šprýmech, které denně tropí žena muži či muž ženě anebo muži jeden druhému, ...). Příběhy jsou často prosyceny erotikou. (*Novela* je krátký literární prozaický útvar s překvapivým obratem v závěru děje.) Např. v novele o Tofanovi muž podezřívá vlastní ženu z nevěry. Ona, aby mohla večer z domu, Tofana opije. Tofano usne. Když se žena vrací ze záletů, mazaně donutí Tofana, aby otevřel (finguje pád do studny), sama proklouzne dovnitř a Tofanovi zamkne. Před sousedy pak sehraje divadlo, že muž je flamendr a opilý se pozdě v noci dožaduje vpuštění do domu. Ve skutečnosti ho nevěrná žena ponížila. Překvapivý závěr: muž se s nevěrou smíří, ba dokonce prosí ženu o odpuštění.

Niccolo Machiavelli [nykolo makjaveli]

napsal jedno z prvních děl evropské politické literatury, traktát o absolutistické monarchii

Vladař

Autor preferuje vládu silného a racionálního jedince. Je zastáncem zásady, že „*účel světí prostředky*“ (tzv. machiavelismus).

Mandragora

je komedie, nejvýznamnější dílo renesanční italské dramatiky. Je ostrou společenskou satirou. Starý zámožný advokát chce mít dědice, avšak v tomto směru je neschopný. Do jeho mladičké a počestné ženy Lukrecie se zamiluje mladý kupec, který advokátovi nabídne pro jeho ženu nápoj z tajemného kořene mandragory, jenž zajistí plodnost ženy. Problém je však v tom, že kdo stráví s ženou první noc po vypití nápoje, zemře. Toho se advokát samozřejmě obává, a tak souhlasí, aby se s Lukrecií vyspal neznámý tulák. Oním tulákem však není nikdo jiný než sám zamilovaný kupec. Vše proběhne tak, jak si kupec naplánoval a v závěru komedie jsou spokojeni všichni – starý advokát bude mít dědice (ale i parohy) a mladé manželce se nevěra zalíbí.

Francie

François Villon [fransua vijon]

žil životem dobrodruha, tuláka, pro krádeže a rvačky byl několikrát vězněn. Je nazýván prvním prokletým básníkem. Největším jeho dílem je

Závěť (čili *Velký testament*)

Do básní se promítá autorova trpká životní zkušenost. Příznačné je, že Villon se vysmívá celé společnosti i sobě samému. Asi 15 básní sbírky je psáno formou tzv. francouzské balady. *Francouzská* (villonská) *balada* je lyrickoepická báseň složená ze čtyř strof. První tři mívají sedm až dvanáct veršů, poslední strofa, nazvaná *poslání*, mívá zpravidla polovinu veršů předešlých strof, tedy čtyři až šest. Verš, kterým je uzavřeno poslání, se jako *refrén* opakuje v závěru každé strofy předchozí.

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Španělsko

Miguel de Cervantes Saavedra [migel de servantes savedra]

byl vrcholným zjevem zlatého věku španělského písemnictví. Jeho vrcholným dílem je román

Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha [don kichot de la manča]

Zchudlý šlechtic se po četbě rytířských románů rozhodne obnovit zašlou slávu rytířství (odvaha, věrnost, šíření a obhajoba víry, úcta k zemi, obrana chudých, ryzí láska). Vyzbrojí se starým kopím a štítem a na vyhublém koni se vydává do světa za dobrodružstvím. Na cestě prožívá četné příhody, z nichž se některé staly doslova legendárními, např. bitva s větrnými mlýny, jež rytíř považuje za obry, nebo utkání se stádem ovcí, domnělým to nepřátelským vojskem. Všechny příhody končí stejně, a to zesměšněním či výpraskem. Quijotův zbrojnoš Sancho [sančo] Panza je na rozdíl od svého pána praktický, přizemní člověk, netouží po hrdinství, ale není ani prospěchář. Vlivem Dona Quijota morálně roste. Don Quijote se nakonec vrací domů a vystřízliví ze svých fantazií. Tento návrat ke zdravému rozumu však pro něj znamená smrt. Bez svých ideálů nemůže žít. Dona Quijota – zprvu blouznivce, směšného, odtrženého od skutečnosti – čtenář odhaluje jako pošetilého snílka, jehož snaha o ušlechtilější a spravedlivější svět je vlastně hodna obdivu.

Anglie

William Shakespeare [viljem šejkspír]

je jednoznačně největší anglický dramatik, snad i největší novodobý světový dramatik vůbec. Je autorem 37 her (téměř všechny u nás přeložil Josef Václav Sládek). Dodnes mají jeho hry pevné místo v repertoárech divadel po celém světě. Hrdinové Shakespearových děl natolik srostli se svými povahovými rysy, že pronikli i do frazeologie (např. Othello = žárlivost). Zpočátku hrál Shakespeare v různých divadelních společnostech, poté upravoval hry jiných autorů a nakonec se sám stal tvůrcem původních dramat. Stal se dokonce spolumasítem nejslavnějšího londýnského divadla – Globe Theatre. Psal:

1. hry historické (*Richard III.*, *Jindřich IV.* nebo *Julius Caesar*)
2. komedie (*Zkrocení zlé ženy*, *Sen noci svatojánské* nebo *Večer tříkrálový*)
3. tragédie (*Hamlet*, *Othello* nebo *Romeo a Julie*)

Romeo a Julie

je snad nejznámější milostná tragédie. V italské Veroně žijí dva znepřátelené rody, Montekové a Kapuleti. Montekův syn Romeo se bezmezně zamiluje do Julie, jediné dcery Kapuletů. Oba jsou tajně oddáni. Pro zabití v souboji je Romeo vypovězen z města a útočiště hledá v Mantově. Julie je mezitím nucena svými rodiči ke sňatku. Františkánský mnich, bratr Vavřinec, chce Julii pomoci a dává jí uspávací nápoj, jenž způsobí její domnělou smrt (po procitnutí by byla unesena z hrobky do Mantovy). Jenže Romeo není o celém plánu včas informován, a tak, když se dozvídá o Juliině smrti, dobrovolně požije smrtelný jed. Julie po procitnutí spatří, k jaké tragédii došlo, probodne se dýkou. Nad hrobem obou milenců se otcové znepřátelených rodů usmíří.

Hamlet

Za podivných okolností umírá dánský král a kralevic Hamlet se od přízraku svého otce dozvídá, že za smrt může Hamletův strýc Klaudius. Ten nalil během spánku do králova ucha jed a stal se novým vládcem Dánska. Hamlet se rozhodne pomstít smrt svého otce. Aby zmátl své okolí, předstírá šílenství. Při návštěvě kočovných herců na hradě zinscenuje představení, jehož děj zobrazuje události při otcově vraždě. Klaudius se chce Hamleta zbavit a po různých intrikách ho dožene k souboji, ve kterém Hamlet umírá. Ještě před svou smrtí Hamlet zabíjí krále a je svědkem i matčiny smrti, která náhodou vypila pohár otráveného vína. Tragicky skončila i Ofélie, která se z nešťastné lásky k Hamletovi pomátla a utopila.

U nás

měl humanismus dvě jazykové podoby, latinskou a českou. Obecně ubývalo veršované tvorby, ale na druhou stranu dochází k obrovskému rozvoji naučné prózy (právnictví, jazykověda, dějepisectví, vojenství, rybníkářství, hornictví, ...). Pokud přece jen existovala krásná literatura, tak především básnictví. Např. syn krále Jiřího z Poděbrad

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Hynek z Poděbrad

přeložil do češtiny 11 novel Boccacciova *Dekameronu*. Kromě toho je autorem skladby

Májový sen

Tato veršovaná skladba líčí, jak k mladíkovi přišla ve snu jeho milá a dala se přemluvit, aby k němu ulehla do postele. Mladík se však probudí dříve, než dosáhl svého, a tak mrzutě kleje.

Viktorin Kornel ze Všehrd

usiloval o to, aby se čeština dostala na úroveň klasické latiny.

Předmluva

je slavný text k překladu původně latinského spisu Jana Zlatoústého *Knihy o napravení padlého*. Tato předmluva se stala programem národního humanismu. Obsahuje požadavek, aby český vzdělanec nepsal své texty latinsky, ale česky, a to kvůli srozumitelnosti pro lid.

O právech, súdiích i dskách země české knihy devatery (zkráceně *Knihy devatery*)

je rozsáhlý právník spis, v němž se autor ohradil proti výhodám šlechty na úkor měst.

Jan Blahoslav

historik, učitel a biskup jednoty bratrské.

Filipika proti misomusům

Pádnými důkazy obhájí užitečnost a nutnost vzdělání pro každého jednotlivce (filipika = bojovná řeč, polemický spis; misomusové = nepřátelé múz, tj. umění a vědy, odpůrci vzdělání).

Autorovým životním dílem je *překlad Nového zákona*. Bylo v něm užito v té době nejpěknější formy národního jazyka. Brzy po Blahoslavově smrti pořídil překladatelský kolektiv bratrských teologů překlad celé bible. Moderní českou podobu tak získal i Starý zákon. A tak v letech 1579-1594 byla v Kralicích na Moravě vydána tzv. *Bible kralická*, která se na dlouhou dobu stala vzorem spisovné češtiny.

Daniel Adam z Veleslavína

tiskař a nakladatel. Po tchánovi zdědil nakladatelství Melantrich. Napsal jediné vlastní dílo

Kalendář historický

U každého dne a letopočtu uváděl pamětihodné události připadající na to či ono datum.

Ke konci 16. století nabývala česky psaná literatura neobyčejného rozmachu. Pro toto období se vžilo označení „zlatý věk české literatury“ (někdy také doba Veleslavínova).

Václav Hájek z Libočan

Kronika česká

Hájkova kronika se sice stala čtenářsky mimořádně úspěšnou, avšak z hlediska faktografického byla nepřesná. Když autor něco nevěděl, tak domýšlel a vymýšlel. Kronika je psána z pozic šlechty. Oslavuje významné šlechtické rody a dokazuje jejich starobylý původ.

Jan Ámos Komenský – viz kapitola 4. Baroko. Svou filozofií, myšlenkami a názory sice patří už k renesanci, ale historicky zapadá až do doby barokní.